

Mela Ebdulfettahê Hezroyî (Fethî) û Qesîdetu'l-Qelema Wî (Metn-Lêkolîn)

Molla Abdulfettah Hezroyî and Eulogy for Pen (Manuscript and Review)

M. Zahir ERTEKİN*

PUXTE:

Helbestên babeta qelemê yên Edebiyata Klasîk (qelemname) hem wekî cureyekî edebî girîng in hem jî li ser wan şûna çand û şaristaniyê hene. Ev helbest, dîaloga şa'ir bi qelemê re, gelek behsên li dor qelemê, digel sûdgirtina ji metafora qelemê gelek hunerên edebî derdixe der. Di vê xebatê de me pêşî pênaseya qelemê û behsa nimûneyên wê yên girîng ên di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de kir. Paşê em li ser jiyana û berhemên Mela Ebdulfettahê Hezroyî û li ser qesîdeya wî ya qelemê ya 124 beytî em sekinîn. Her wiha me şikl û naveroka helbesta navborî vekola, li gorî alfabe ya veguhastinê latînzê kir û ferhenga wê amade kir. Dîsa di benda pêvekê de jî me destxeta helbestê lê zêde kir.

Bêjeyên Sereke: Mela Ebdulfettahê Hezroyî, qelem, qelemname, edebiyata Kurdî ya klasîk.

ABSTRACT:

The poems in classical literature on the subject of pen are of importance both as a literary genre and for bearing the traces of the culture and civilization. These poems reveal several literary arts by reflecting the dialogue of the poet with the pen, several characteristics of the pen and utilising the pen metaphor. In the present study, first, the definition of pen and its significance and important examples in classical Kurdish literature are addressed. Later on, the life and works of Molla Abdulfettah Hazroyî

* Dr., Zanîngeha Bîngölê,
Enstîtuya Zimanên Zindî,
Şaxa Makezanista Ziman
û Çanda Kurdî, Bîngöl,
Türkiye.
Asst. Prof., Bîngöl
University, Living
Languages Institute,
Kurdish Language and
Culture Department,
Bîngöl, Turkey
zahiretekin@hotmail.com

and his eulogy for pen consisting of 124 couplets were emphasised. The form and content of the above mentioned poem are analysed, transcribed into Latin text using the transcription alphabet, and a vocabulary is developed. Furthermore, handwritten manuscript of the poem is included in the appendices section.

Keywords: Molla Abdulfettah Hezroyî, pen, pen eulogy, classical Kurdish literature.

1. DESTPÊK

Eger em jiyane wek rêyek bibînin, edebiyat ji rêwîtiyek e di vê rêyê de. Bîr û hiş di dem, cih, çand, ziman, dîn, felfese û gelek tiştên din ên vê cihanê de bi saya serê edebiyatê rêwîtiyê dike. Hest û raman bi saya bêjeyan di formata edebiyatê de xwe digihîne vê cihanê, ango xwe radigihîne. Çi tiştên ku di hundirê însan de diqewimin bi van bêjeyan derdikevin der. Geda ji hene di vê rêyê de, weke Melayê Cizîrî (1567-1640) “xaqan”¹ jî. Di vê rêwîtiyê de, di nava şaxên edebiyatê de şaxa herî kevn û bibandor, helbest e. Lewra helbest ji bîr û baweriya helbestvan dipeke û xwe dixê zêhn û aqlê xwîneran. Ji bo helbestê meqamekî ‘alî heye. Eger ku helbest serkeftî be, ango li gorî zagonên edebiyatê jêhatî hatibe nûsîn, dikare xeyal û ruhaniyeta xwîner sernigûn bike. Bi ‘atîfeyên xwe yê xwerû dikare dilnên taze diyariyê xwîner bike. Lewra di helbestê de huner heye û di vegotinê de sihreke ku bi giyanê ve radipelike heye. Her wiha helbest, berzebûna dil û giyana helbestvan a ber bi asoyên kûr û dûr ve ye. Rêwîtiyêke ruhî ango nepenî ye helbest.

Helbest ji bêjeyan pêk tê. Bi têgeh, mecaz, îmaj, nîgaş, sembol û metaforan dibe helbest. Loma eger ev hêmanên ku hatin jimartin di helbestê de nebin, ferqa wê û metneke pexşanî ji hev namîne. Ango metnên didaktîk, dînî, pendwarî, ferhengî yê nezmê her çend di teşeyên helbestê de hatibin nivîsîn jî, nikarin bibin helbest. Lewra di van deqan de nivîskar bi şiklê helbestê mijara xwe dihûne û mecazên ku helbestê li ser piya diçikîne di van deqan de tune. Ji ber van egeran, helbest xwedî taybetiyên girîng û xwedî şiyaneke ruhî ye. Helbesta Klasîk a Kurdî, bi metafor û têgeh û mecazan lebaleb dagirtî ye. Cizîrî, Nalî (1800-1877), Mehwi

1 Di iqlîmê suxen xaqan rewanbexş û şekerrêz î
Nehin wek te di afaqan bi can ra ‘enber’amêz î
Ger lu’lu’ê mensûri ji nezmê tu dixwazî Dizanit muxteser herkes Melê sihre’îbaret kir
(Cizîrî, “Guftên Mela”, Dîwan, Weşanê Avesta, Stenbol 2012, r. 339)

...

Ger lu’lu’ê mensûri ji nezmê tu dixwazî
Wer şîrê Melê bîn te bi Şîrazi çî hacet (Cizîrî, “Mehbûb-i Bî Dil Bit”, Dîwan, r. 61)

...

Di rêya yarê li rêza san im
Lew di iqlîmê suxen xaqan im (Cizîrî, “Me Bî Dil Nîrgizên Xasse Divên”, Dîwan, r. 294)

(1831-1906)... eger bi heqî bêtin famkirin dê zêhna xwîner ji hunera helbestê ya ku ji gelek babetên helbestê pêkhatî dagire. Metaforên ku şewq û eşqa helbestvan û xwendevan di asteke bilind de dicoşînin, helbestê mayende dikan, ango haveyna ku helbestê dipijîne ev îmaj in. Îmajên helbestê reseniya wê û reseniya îmajan wateya wê xurttir dike. Di Edebiyata Klasîk de gelek metofoforên girîng hene. Bo nimûne rê, rêwîti, mey (şerab), mestî, meyxane hin ji van metaforan in. Di prosesa helbesta klasîk de bi hindik peyvan û qesdên pir, bi mecaz, tewriye, îstî'are, prole, kinaye û bi ciwankarên din ve li ser bêjeyekê re tête xwestin ku gelek tişt bête bibîrxistin. Weke gelek metafor û têgehên "qelem" jî di Edebiyata Klasîk de sehake taybet û ferawan e.

Qesîde, cureyek nezmê ya Edebiyata Klasîk e û gelekî berbelav e. Qelemye/ qelemname jî binbeşeke vê cûreyê ye ku di dawiya *nesîba*² qesîdeyê de xwe nişan dide. Qelemname piranî ji helbestan pêk tê. Çendîn ku heta niha di edebiyata Kurdî de nehatibe peydakirin jî, berhemên serbixwe yên vê cureyê jî hene. Lê ya herî bi rewac malikên qelemê ne ku pirranî di nava mesnewiyan de xuya dibin.

Qelem ne tenê têgeheke zexm a edebiyatê ye, her wiha navê xwe li cureyeke edebî jî daye û bi vê mebestê cureyê qelemnameyê li edebiyatê zêde bûye. Ferqek di navbera têgeha qelem û têgehên din de heye (dinya, bilbil, rê, şerab...). Ew jî ev e ku qelem têgeheke şênber e û li ber destê helbestvan e. Rewşa derûnî ya helbestvan bi vê amûrê derdikeve holê. Ji ber vê yekê qelem hem ji mecazên helbestê re alîkar e, hem ji hêza helbesta helbestvan re hevrê ye, hem jî hevaleke sadiq û xwendevaneke helbestvan a dengnekirî û îte'etkar e. Bi vî rengî qelem kêman caran li ber helbestvan rabûye, di gotina ku qelem dinûse lê dilê helbestvan dibêje de. Loma têgeha qelemê jî gelek helbestvanan re geh bûye bêhnvedan, geh bûye îlham û geh jî bûye hevlekî suhbetawer ku helbestvên jî xelwetê derbixe. Ji helbestvan re carinan qelem derd e, carinan werd e, carinan hemderd e.

Me di vê xebatê de berê xwe da "Qesîdetu'l-Qelem" a Mela 'Ebdulfettahê Hezroyî. Ji bo vê qelemnameyê pêwistî bi xebateke zanistî û berfireh hebû. Ji ber vê yekê me metna helbestê latîniye û transkîrîbe kir. Di vê gotarê de me metna helbestê li gorî krîtîka metnê û her wiha di çarçoveya rêzikên erûzê de amade kir û berî metnê jî me agahî û analîzeke hewce, der heqê mijarê de amade kir.

Heta ji destê me hat, me xwest ku em vê qelemnameya destxet û neçapbûyî bidin nasîn û bi latîniya wê jî me xwest ku xwîner karibe bi hêsani jê çêj û mifayê werbigire.

2 Nesîb: Xezela destpêka qesîdeyê ye. Di vê beşê de helbestvan behsa evîna xwe, êşa evîne haleta ruhê xwe dike. *Teşbîm* ango *pexistina êgir* jî tê gotin ji vê termê re. Di van malikan de çoşa hestan kelek e.

2. QELEM, QELEMNAME/QELEMIIYYE ANGO QESÎDETU'L-QELEM

Navê vê amûra mêjûyî ku bi hezaran pirtûk pê hatine nûsîn, qelem e. Reng û şêweya wê di nava dem û zemanan de hatibe guhertin jî, nav û kirin û erka wê her di ciyê xwe de maye. Ev cih, cihêkî pîroz e û ji 'ilm û zanist û zanayan re navûnîşaneke herhebû ye. Ji lew ev bêje ji guhan re jî sivik têt, ji nivîskaran re jî gelekî xoşewîst e. *Qelem* bêjeyeke Erebi ye. Di zimanê Yewnanî de bêjeya qelemê; di wateya *qamişê/rûlê ku di ciyên avî de şîn dibe, zil/qamiş û qamişê Hindî* de hatiye bikaranîn. Navê wê jî *kalamos* e. Ev bêje di latînî de, *kalamûs* e; tê qebûlîkirin ku ji Yewnanî ev bêje ketiye nava Erebi û navê wê qulibiye *qelemê*. (Derman, 2001: 245) Şûna vê peyvê di Farisî de *xame* û *kilk*, di Tirkî de *kalem* û di Kurdî de *pênûs* û *qelem* tên bikaranîn. Di ferhengên Tirkî de qelem di wateyên; weke amûreke nivîsê, di sazîyên fermî de ciyê karên nivîsevanîyê, amûra ku serî hatiye tûjîkirin û hwd. hatiye bikaranîn. Her wiha ji bo her cure nivîsê, nivîs û nivîskariyê jî qelem tête gotin. Der barê qelemê de jî hin bêje di ferhengan de hatine rêzkirin; weke qelemşor, qelemrew, qelemkêş, qelemkar, qelemkarî û wd. (Develioğlu, 1986: 484) Di tesewîfê de qelem termek e ku wateya wê, 'ilmê hûrgilî, ango zanista mufesselî ye. (Uludağ, 1977: 298) Li cem sofîyan qelem nefîsê giştî ye. Li layê Êbnî Erebi qelemê, qelemeke bala ye. Ev dibêje qelem giyana mezin e. Yanî di vê 'ilmê de qelem, hokara fêmkirina mirovî ye. Mirov nikare vê zanîstê bi dest bixe. Ev zanist jî zanîsteke taybetî ya îlahî ye. Ji teref Xwedê hatiye parastin. Lêbelê Xweda bi sebeb qelemê hinek ji vê 'ilmê hinî ademîzad kiriye. (Şivan, 2010: 270)

Di vê serdema nû de wateyeke din li qelemê hatiye zêdekirin e ku ev jî nivîskarî ye. Yanî qelem carûbaran ji bedêla nivîskariyê ve tête bikaranîn. Wek nimûne; qelema wî xurt e. Yanî nivîskarekî serkeftî ye.

Di Qurana Pîroz de jî peyva *qelemê* derbas dibe. Heta nave sûreteke Quranê 'Qelem' e; el-Qelem (68/1-4) û di sûretên 'Eleq (96/1-4), Luqman (31/27) û Alî 'Imran (3/44) de jî derbas dibe. (Sungurhan, 2001: 148)

Di Edebiyata Klasîk de helbestên ku di hundirê xwe de weke mijarekê, weke amûrekê, weke hestekê an weke teswîrekê û hwd. behsa qelemê dikin re, *Qesîdetu'l-Qelem* Ango *Qelemîyye/Qelemname* tête gotin. Hema hema di hemû zimanên milletên Misilman de ev cure hatiye bikaranîn. Xasma di Edebiyata Klasîk de ev cure bêtir belav e. Mixabin di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de li ser vê cureyê xebateke rêkûpêk, a li ber dest tune. Di binê vê banê de, teswîra qelemê, pesnên qelemê, taybetiyên qelemê û şor û guftûgoyên bi qelemê re, ciyên girîng digirin. Qelem di Edebiyata Klasîk de li ser çar beşan tête bikaranîn:

A- Bêjeya qelemê

B- Malikên ku mijara wan li dor qelemê ye

C- Helbestên qeleman (Helbest an bi nav an jî bi naverok li ser qelemê hatiye avakirin)

D- Berhemên ku tenê li ser qelemê hatine amadekirin.

Di Edebiyata Klasîk de *qelemname*, hem weke berhemên serbixwe hatine amadekirin, hem jî tenê wekî helbestekê ango di nava mesnewîyeke dirêj de weke parçeyên ji hev cuda derdikevin pêşberî me. Ji bo berhemên (kitêbên) serbixwe yên qelemnameyên Kurdî heta niha çu destxet peyda nebûye. Û weke *Qesîdetu'l-Qelem* jî, ango helbesteke ku bi vî navî hatibe teswîrkirin, tenê ev helbesta ku ev gotar li ser wê hatiye amadekirin, hatiye bidestxistin û heta niha ji bilî vê qesîdeya qelemê ya serbixwe tu qesîdeyên bi vî rengî, ji bo Edebiyata Kurdî ya Klasîk nehatine tespîtkirin û nehatine dîtin. Lê ji bo malikên der barê qelemê de, em dikarin bi rihetî bêjin ku Edebiyata Kurdî ya Klasîk gelekî dewlemend e. Di vî warî de di Dîwana Melayê Cizirî, Mem û Zîna Ehmedê Xanî, Mewlûda Melayê Bateyî heta dawîya vê serdemê, di helbestên/berhemên gelek şairên klasîk de em liqayî beytên qelemê tînin. Bêguman heta niha kesê ku zêdetir bi qelemê re serê xwe êşandiye ango zêdetir beytên qelemê tevî mesnewîya xwe kiriye Şêx Ebdurehmanê Aqtepeyî ye ku *Rewdun-Ne'îma* wî bi malik û risteyên der barê qelemê de dagirtî ye. Van şairên navdar ên Kurd mixabin qelemnameyên serbixwe nenûsîne. Lê ji ber ku mijar qelem bûye di gelek malikan de bi qelemê re daketine, dane û standine. Behsa taybetiyên qelemê kirine, bi qelemê re şer kirine, pê re bûne dost û heval û gelek serboriyên din bi qelemê re guftûgo kirine. Li dor metafora qelemê edebiyat pîkol bûya, mihaweleyeke jidil rux daye, cehdek nuwaze rû daye. Bi vê mebestê gelek teşbîh, mecaz û îstiareyên ciwankariyê derketine holê. Qelem di mecazan de geh mijang e, geh çav e, geh endam, geh dil e, geh roj e, geh kezab e, geh bisk e, geh dewran e, geh nîhal e, geh nazîkşepal e, geh hîlal e û hwd.

Di beşeke berhema Aqtepeyî de qelem dost e û palpişt û umîdek e di nivîsê de. Lewra mijar her çî be qelemê ji bîr nake. Ev xwestek û lavaya ji qelemê di dawîya beşa duwazdehan de jî mîna diyardeyêke eşkere derdikeve der.³ Qelem di beşa dîtir de rûş e, efxan e, ah e û derdkêş e.⁴ Duwatê qelemê sernîgûn e, murekkeb jî xwîn e ku kul û keseran dirêje ser rûyê kaxezê.⁵ Dêrdê ku di dil de meyyayê, ahên ku bandoreke mezin li qelb kiriye, bi rêya musweddeyê rû-beyan dibe.⁶ Dîsa di heman berhemê de⁷ qelem di wateya xwe ya mecazî de hatiye bikaranîn. Di vir de qelem

3 Bese ey qelem ev kelamê giran/Dibit kerb û hesret li nik haziran (Bend-12)

Di feqda ewê Xateme xamê bûn/Ecaib müsibet li Îslamê bûn (Bend-12)

Bese bes dirêj ke kelamê bi kul/Yedê xwo dirêj ke bibêje ji dil (Bend-12)

4 Di destê mi de xame ê rûsiyah/Dibit pare agir ji efxan û ah (Bend-13)

5 Duwat ê me jî dê bibit sernîgûn/Mûrekkeb dibî tede yek qitre xwûn (Bend-13)

6 Ji tesîrê ahê dilê derdê dar/Di destê me müsWedde bit şûledar (Bend-13)

7 Bikêşe qelem ser gûnahê di min/Bide xatirê Mûstefa ê mezin (Bend-18)

ji bo jiholêrakirina gunehan amûreke paqijiyê ye.⁸ Mecaz di qelema Aqtepi de bi sê zimanan (Kurdî-Erebî-Farsî) cihê xwe di berhemê de ava dike.

3. HIN HELBESTVANÊN KURD ÊN KU QELEM KIRINE MIJARA HELBESTÊN XWE

Di edebiyata Kurdî/kurmancî ya klasîk de qelem, ji kelepore û wêjeya Kurdî re amûreke girîng e. Gava ku em bi sedan medreseyan Kurdistanê vekolin, emê bibînin ku têkiliyeke xurt a zanyar û nivîskar û helbestvanên Kurd bi qelemê re hebûye. Pirranî bi dîwanan, helbestan, mesnewiyan, xezel û evînameyan qelemê rê li ber hest û dilinên ‘aşiq û aliman vekiriye û heta îro hatiye. Lê divê bi taybetî di warê edebiyatê de em vê bêjin ku di numûneya Şêx Ehmedê Xanî û Şêx Ebdurrehmanê Aqtepi de tê dîtîn ku muşteriyên Kurdî her nebûne an kêmbûne. Ji ber vê yekê jî pirraniyê zanayên Kurd berê xwe dane zimanên rewacdar û bêtir bi van zimanan nivîsîne.⁹ Felsefeya “*Ne ji bo sahib rewacan/Belki ji bo biçûkên Kurmancan*” (Xanî-Nûbehara Biçûkan) ji bo pirraniya nivîskarên Kurd nebûye armanceke sereke. Dîsa jî em dikarin bêjin klasîkên me bi qasî ku em pê serbilind bin, berhemê hêja anîne pê û di nav van klasîkan de ciyê beytên qeleman jî girîng e. Emê li jêr behsa çend ji wan bikin.

Qelem di dîwana Melayê Cizîrî de carekê weke *kilk*, carekê weke *xame* û heft caran jî weke *qelem* derbas dibe. Em dikarin ji bo edebiyata Kurmancî bêjeyên *qelemê* weke cara yekem, van bêjeyên ku Cizîrî di dîwana xwe de bi kar aniyê bipejirînin. Di dawiya malika helbesta “Îro ji Dest Husna Hebîb” a Feqiyê Teyran de têgeha *qelemê* di wateya “tobeyê” ango “jiholêrakirina gunehan” de hatiye bikaranîn. (Yıldırım, 2014: 252). Ji vê bêjeyê pê ve, di berhemên Feqî de *qelem* nayê dîtîn.

Ne weke qelemnameyek e serbixwe lê weke serokê malikên qelemnameyan ango îlhama qelemnamenûsên piştî xwe, divê Xanî baş bête bîra me. Lewra qelem di edebiyata Kurdî/Kurmancî de di dawiya Mem û Zîn a Ehmedê Xanî de bi tefsîlat ango wek beşeke serbixwe derdikeve pêşberî me. Di beşa *Paşgotin û Peyva bi Qelemê ra* de helbestvan serbestane bi qelemê re dikeve dan û standinê. Temo vê beşê wiha rave dike: “Ji hêla teoriya wêjeyê ve beşa “Paşgotin û Peyva Bi Qelemê Re” jî gelek seyr e. Li vir sê heb vebêj hene; *Pênûs, Ez-vebêj û Xanî*. Pênûs qala qedera xwe dike; *Ez-vebêj*, pênûsê û Xanî dide ber hev, Xanî jî tiştên pênûsê jê re gotî ji Xwedê re dibêje, ew jî mîna pênûsê qala qedera xwe dike. *Ez-vebêj* hem

8 Bikêşe qelem ser gûnahê di min/Setir ke li min van xeta ê mezin (Bend-21)

9 Di Mem û Zîn a Şêx Ehmedê Xanî û di Rewdun-Ne’im a Şêx Ebdurrehmanê Aqtepi de, di gelek malikan de ev mijar hatiye nivîsîn. Ji ber ku mijara me ne ev e em dê zêde li ser vê yekê nesekinin.

şerê her duyan germ dike, hem jî mîna ku du pêlewan li benderê bin, şerê wan derdibirre. Pênûs ji Xanî re dibêje, “*Wey xawiyê daweya kemalê*”. Ev gotineke gelekî seyr e. Ji ber ku Xanî bi beyta “*Xanî ji kemalê bêkemalî/Meydana kemalê dîtî xalî*” dest bi beşa “Sebebê Nivîsîna Pirtûkê bi Zarê Kurmancî” dike. Nexwe ev metin li nava xwe jî vedigere. Tiştên wisa di teoriya wêjeyê de hê nû nû têne gotin. Gelek pispors di metnên modern de didine pey taybetmendiyên wisa. Lê em dibînin, ku tiştên wisa di wêjeya kurdî ya klasîk de hebûne.” (Temo, 2008: 3) Helbet di vê berhemê de berî vê beşê jî *qelem* di cînan de xuya dike; lê tenê ev beş seranser bi qelemê re ketiye hevpeyvînê.

Qelem di dibaceya Mem û Zînê de li gel navê Xwedê xwedanqîmet û xwedîrûmet e. Eger di nivîsekê de neqşa Xwedê ango bêhna Wî, sibxa Wî tunebe, tiştên ku qelem reş dike bê mifa û bê wate ne. Wiha dibêje:

Bê neqşê te neqşê xame xam e

Bê namê te name natemam e (Mem û Zîn 1/4)

Lê di beşa encamê/xatîmeyê de Xanî îhtimal e ku mijarên Mem û Zînê serê wî êşandîye, weke destpêkê bi qelemê re naaxive. Bêtir turre ye. Hêrsa xwe ji qelemê dertîne. Qelem li ber dilê wî sûcdar e û divê ‘uqûbeyek lê bête birrîn. Çawa ku bi xwe re şer dike, bi qelemê re jî di şer de ye. Xwe naecibîne û her wiha qelama xwe û xettên qelama xwe jî naecibîne. Xwe wiha pênase dike û ji xwe re dibêje tu/ez bi angaşteke pûç dixwazî xwe mezin bikî, lê tu zelamekî şaşwaz, sersurmayî û terkeser î:

Ey haimê wadiyê delalê

Wey xawiyê de’weya kemalê (Mem û Zîn 60/3)

Qelem jî her wekî wî ji tîrên rexneya tûj nesîbdar e. Qelem geh *rengnexoş* e û geh *pirtûkê gemarî* dike:

Ey xameê serteraşê bedreng

Bes nameê xweşqumaşê xweşreng (Mem û Zîn 60/4)

Rûreş ke bi navê xett û xalan

Bednam bike bi bê û dalan (Mem û Zîn 60/5)

Qelem geh *xwedan peyva dirêj û bê mifa ye, reşnivîsên ku ew li ser kaxizê belav dike bènîrx* e:

Ey xameê te jî gelek dirêj kir

Ev name bes e te pir qirêj kir (Mem û Zîn 60/11)

Ev cewr û cefaya ku Xanî li qelemê dike berdewam dibe. Xanî şûrê rexneya xwe bilindtir dike û ji qelemê re dibêje: “Tu bêedeb î, gunehkarî, nebaşîyan dinûsî. Her

çend min serê te tûj ji kir, dîsa te her xerabî nûsî. Tu ji hedê xwe derketî, divê tu poşman bibî û ji gunehên xwe tobe bikî”. Piştî van tawanên dûrûdirêj vêca qelem dest bi peyvê dike û rexneyên xwe li Xanî rêz dike. Bi rastî ev gotûbêj rengê mecaz, û întaq û îstiareyê bi aliyekî nuwaze ve dikêşîne.

Piştî Xanî em dibînin di yekem mewlûda Kurdî de jî *qelem* derbas dibe. Melayê Bateyî di vê mewlûdê de ne tenê di wateya amûra nivîsê de belkî ji bo nişankirina qudreta Xwedê jî qelem bi kar anîye. Di beşa *Îbtidaya Nûra Muhemmed* de qelem ciyekî dirêj û taybet digire. Li vê derê em dibînin ku qelem li rex erş, ferş û kursiyê hatiye danîn ku ev hemû jî heyinên sereke yên afirandî ne. (Sadînî, 2015: 26) Dîsa di vê mewlûdê de qelem muxatebî Xwedê dibe. Ango Xweda bi qelemê re diaxive, emir didiyê û qelem jî biedeb bersiva Xwedê dide. Ev guftûgoya Xwedê û qelemê jî yekem car e ku di Edebiyata Kurdî de di vê mewlûdnameyê de tête dîtin.¹⁰

Hevçaxê Şêx Ebdurrehmanê Aqtepi, Şêx Fethullah Werqanîsî (1847-1900) jî di berhema xwe ya bi navê *el-Hemal fiş-Şemal* (Hunera Rewiştê) (Zinar, 2007: 75) de ciyekî taybet daye qelemê û vê tradîsyona xameyê daye domandin. Li gorî qenaeta me qelem di *el-Hemal fiş-Şemal* ê de mijareke serbixwe ya vekolinê ye. Piştî Aqtepi û Werqanîsî jî gelek şairan di berhem û helbestên xwe de kilk/xame bi kar anîne. Yek ji qelemiyên nûsê navdar jî Fethî el-Hezroyî (1892-1975) (Doskî, 2012:23) ye ku bi navê *Qesîdetu'l-Qelem* qelemiyeyek nivîsiye ku mijara vê gotarê bi taybet ev helbest e. Helbestvanekî vê serdemê jî heye, şopgerê Aqtepi ye û bi qelemê re gelekî serê xwe êşandîye ku ew jî Mela ‘Eliyê Baqustanî ye. Baqustanî di biyografiya menzûm a *Siltan Şêxmûs* de bi dehan malikan cî dide qelemê û bi awayekî pisporane wê, neqşî helbesta xwe dike. Dema ku edebiyatnasek an wêjehezek vê berhemê bixwîne, dê bi hêsanî bibîne ku têgeha qelemê weke amûreke xurt li ber wî/wê tezahur dibe. Bi gotineke din “qelem/pênûs” ê îlhamkariyeke mezin ji helbestvanî re kiriye û ev alîkarî, şoreş û serîhildana qelemê rê li ber helbestvanî vekirîye. Qelêmê rê li ber helbestvanî vekirîye da ku berhema xwe bi serkeftî kuta bike û ji bo xwendevanan jî çêjeke edebî ya siruştî diyarî bike. Ji ber vê jî têgeha *qelemê* mijareke berfireh a vê berhemê ye. Nîgaşa Qelemê di *Siltan Şêxmûs* de weke manifestoyekê derdikeve pêşberî me. Helbestvan bi axaftineke

10 Bo nimûne;

Hêj ne erş û ferş û kursî û qelem/Hêj ne lewh û enbiyayê muhteşem

...

Hate emrê Padişahê La-yezal/Maliku'l-mulkê Celilê Zu'l-celal

“Ya qelem binvîs bi emrê Padişah.”/“Ez çî binvîsim bi ferman ya Îlah”

Qale: “Uktub La ilahe illa Ene,/Hem Muhemmed qasidê emrê min e.”

Sacîd û bê-hiş kerî sed salî di/Ser hilîna got: “Îlahî seyyidî

Ez dizanim La ilah illa Tu yî,/Ew Muhemmed hemberê îsmek bûyî

Kêşk e ya Sultan û ba-cud û kerem?”/Padişahê sermedê got: “- Ya qelem.

qelemî dest bi nivîsa xwe dike. Hem mijarê balkêştir dike û hem jî bi qelemê re bazar û muhebbetê dike. Hevdeh beşên pirtûkê hene. Di heşt beşan de qelem zindî ye û nivîskar bi qelemê re şor dike. Têgeha “qelem”ê reng û rûyê berhemê guhertiye û ala edebiyata berhemê bilind kiriye. Baqustanî rengê qelemê bi awayekî hostane li temamê berhemê xistiye. Ew yekaheng û monotona mijarê bi saya qelemê şikandiye. Ji vî aliyê jî helbestvan di binê bandora Şêx Ebdurrehmanê Aqtepi de maye.

Qelemiyyeke destxet jî li ber destê me heye ku di van salên dawî de hatiye nivîsîn. Hem nehatiye weşandin, him jî weke serdem nûjen be jî, bi şikl û naveroka xwe ve klasîk e. Helbestvanê vê qelemiyyeyê Mehmet Yalar e. Navê helbestê “Ey Xame” ye.

Di yekem mewlûda Kirmanckî de jî bêjeya qelemê derbas dibe. Her wiha beşeke bi navê “Enû Mebhesê Emrê Homay O Qey Qelema” yê vê mewlûdê jî heye ku ew jî axaftina Xweda û qelemê dahurîn dike, (Malmisanij, 1985: 75) her wekî ku heman mijar di Mewlûda Bateyê de derbas dibe¹¹.

Li helbesta diyalêkta Goran Bêsaranî (1643-1702) tenê carekê peyva qelem bi kar aniye û bi maneya qelemkêş û teşbîha ebrûyê bi kar aniye, lê helbestvan

11 ...

Be'dî cû va: Ey qelem nuştîş bike!

Va: 'z di emrê to de wa, vatiş bike!

Va: Binusne yew çiniko xeyrê min,
Hem Muhemmed qasid o qey emrê min.

Weqto ana va, şinawut ay qelem
Tavilî şî secde û bêhêş bî hem.

Secde ra weqto wurişte Rebbena
Va : Ti xellaqê min î ez vînena

Labelê kamo kû namey yê hema
Ame nuştîş nameyê to dir bi ma.

....

Pêro eno nuştî hetta Mustefa
Ummetey yê rê zî dest pê kerd qelem

Kû binusno vaco yê zî ke'l-umem.
Tavilî heybet girot vinderte hem.

Xaliqî va: Bes teeddeb ya qelem!

...

Mewlewî (1806-1882) 15 car xame di maneya pênûsê de bi kar aniye û 5 car jî qelem bi kar aniye.

Li edebiyata jêrî jî helbestvan Nalî (1800-1877) 3 car qelem û 4 car jî xame bi kar aniye.

Ji bilî van helbestvanên sereke, helbet divê di vî warî de xebatên berfireh bêtin kirin da ku qelemnameyên Kurdî bi zelalî derkevin holê. Ji ber ku mijara me tenê bi helbestekê sînorkirî ye emê li ser vê kevneşopiyê zêde ranewestin.

4. MELA EBDULFETTAHÊ HEZROYÎ (FETHÎ) Û QESÎDETU'L-QELEMA WÎ

4.1. Kurtejiya Mela Ebdulfettahê Hezroyî (Fethî)

Navê wî Ebdulfettah e. Ew di sala 1310/1892an de li Hezroyê ji dayik bûye. Xwendina xwe ya sereke li cem xalê xwe Mela Ehmed xwendiyê. Seyda li gelek bajaran, di gelek medreseyan de li ber destê gelek seydayan xwendina xwe berdewam kiriye. Xwendina xwe ya herî dawî li Silîva, li ber destê Mela Huseynê Qiçik xwendiyê û ji wî îcaze wergirtiye. Seyda piştî ku xwendina xwe diqedîne vedigere Hezroyê medreseya bavê xwe.

Li derdora xwe û li herêma ku lê dijiya bi navên Mela Ebdulfettahê Hezroyî û Hecî Seyda dihat naskirin. Mela Ebdulfettah ê ku wek Hecî Seyda tê naskirin, piştî ku perwerdehiya xwe ya medresê xelas kir, dest bi dayina dersê kir ku ji ber vê yekê nasnava "Seyda" ku li herêmê ji bo alimên mezin tê bikaranîn, ji ber ku di temenekî piçûk de çû hecê, jê re "Hecî Seyda" û ji ber ku birayê wî bi navê Evdirrehman Yazıcı ji Begên Hezro re katibtiyê dikir paşnavê 'Yazıcı' wergirtiye. (Ergin, 2006: 110) Wî 52 salan muderistî kiriye. Di sala 1975an de li Hezroyê çûye ber rehma Xwedê. (Yalar, 2012: 16-17; Acar, 2005: 62)

Berhemên Hezroyî ev in: Dîwan (Kurdî-Kurmancî), Qesîdeya Taîye (Erebî), Qesîdetu'l-Qelem (Kurdî-Kurmancî), Bed'ul-Emalî (Erebî), Tehyîcu'l-Qulûb (Erebî), Qesîdeyên Alfabeyî (Erebî), Menzûmeyên Serf û Nehwê (Erebî) û Lexxez û Nîşankirina Tarîxê. (Yalar, 2012: 462-468) (Yalar, 2012: 16-17; Acar, 2005: 62)

4.2. Qesîdetu'l-Qelema Mela Ebdulfettahê Hezroyî (Fethî)

Seyda di vê qesîdeya ku bi şeweya mesnewiyê nûsiye de, xîtabî qelemê dike. Hesreta xwe, şikayeta xwe, hezkirinên xwe û derdê dilê xwe tîne ser ziman. Meriv dikare weke tercumeya halê wî jî binirxîne. Tê de gelek hêmanên siruştî, edebî, dîrokî û dînî hene.

Ev qesîde destxet e û cara 'ewil e ku bi vê gotarê derbasî tîpên Latîni dibe. Tevî ku dîwana wî çap bûye jî, ev qesîde di nava dîwanê de cih negirtiye. Destxeta ku li ber destê me ye, bi destxeta Prof. Dr. Mehmet Yalar hatiye nivîsîn û wî bixwe ji me re şandiye. Mixabin heta niha me xwe negihande destxeta resen. Ji ber vê yekê

hem ev xebata teorîk û hem jî transkîrîpsiyona helbestê li gorî nusxeya Prof. Dr. Mehmet Yalar hate amadekirin.

4.2.1 Danasîna Nusxeya Destxeta Helbestê

Nusxeya ku li ber destê me ye, ya Mehmet Yalar e. Ji heft rûpelan pêk tê. Di serê helbestê de bi zimanê 'rebî wiha hatiye nivîsîn:

قصيدة القلم
للاستاذ الحاج عبدالفتاح
الشهير بفتحي الحظروي

Di rûpela dawî de jî ji bo eşkerekirina hêjmara beytan dîsa bi Erebi wiha hatiye nivîsîn:

هذه القصيدة التي نظمها الاستاد الاعظم أبيات عدد
الحاجي عبدالفتاح فتحي الحظروي مائة واربعة
وعشرون بيتا

Helbest bi destxetêke ciwan û rewan hatiye nûsîn. Di hin peyvan de guherîn û sererastkirin hatine destnîşankirin. Malikên ku xelet hatine nûsîn, li perawêzên kaxizê rastiya wan hatine danîn. Nûserê destxetê ji bo her malikekê bi reqemên Erebi jimar nûsîne.

4.2.2. Ruxsar

Berhem ji aliyê yekeyên nezmê ve li ser esasê beytan hatiye sazkirin û ji 124 malikan pêk tê. Ji vî aliyê ve dikeve nava helbestên dirêj ên klasîk. Berhem ji aliyê teşeyên nezmê û sistema qafiyeyê ve bi teşeya mesnewiyê hatiye hûnandin. Hemû beytên wê di nav xwe de hemqafiyê ne. Şemaya qafiyeya wê bi şeweya **aa, ba, ca...** ye. Helbest bi mebesta ku bi hêsani bêt xwendin û jiberkirin, bi kêşa arûzê bi behra *hezeca şeşpêngavî mehzûf* li ser wezna *Mefa'îlun Mefa'îlun Fe'ûlun* hatiye nivîsîn.

4.2.3. Ziman û Şewaz

Dema ku meriv li helbestê dinêre, meriv dikare bi hêsani bêt ku helbestvan hostayê peyvan, helbest û erûzê ye. Lewra zimanê wî rewan, herikbar û şairane ye. Çawa em pê dizanin ku helbestvan xwedî dîwaneke serbixwe ye û her wiha bi kêşeya erûzê jî gelek helbestên wî yên Erebi jî hene. Bi vî awayî helbestvan, şairekî pirzimanî û klasîk e.

Zimanê helbestê çendîn hunerane û herikbar be jî, ji bo têtîhiştinê pir hêsan jî nîne. Lewra têtîgeh, term û nîgaşên Erebi û Farisî di nava helbestê de gelek in. Ev jî kiriye pêwîst li ser me, da ku em ferhengokekê jê re amade bikin. Bi vî mebestê 172 peyvên giran di jêrenotan de tevî hevwatera xwe ya Kurdî-Kurmancî hatine destnîşankirin.

4.2.4. Tertîb û Naverok

8 malikên pêşîn hemdê Xwedê û selewatên li ser Resûlê Xwedê, malbat û heval û yarên wî ne. Helbestvan ji malika 9an heta malika 17an bi zimanekî fesîh û edîbane sedema nivîsandina helbesta xwe diyar dike. Guftûgoya digel qelemê di du ciyan de cih digire. Yek jê di destpêkê de, ango piştî hemdele, selwele û eşkerekirina sedemê nivîsînê; ya din jî di dawiya helbestê de cih digire. Ango piştî ku helbestvan derdê dilê xwe dirêje û birîna xwe dikewîne, bi hevpeyvîna digel qelemê helbestê bi dawî dike. Ev jî ji bo yên serî ji malika 18an heta ya 24an û di dawiyê de jî teqabulî malikên 119 heta 124an dike. Malikên ji 24an heta 123yan mijarên jiyanê, serboriyên helbestvan û tecrubeyên wî yên heyatê pêşkêş dikin. Li gorî vê tesnîfê tertîba mijarên helbestê bi vê rêzê dabeşî ser hev dibe:

Malik 1-8: Hemdele, selwele.

Malik 9-17: Bi taybetî sedema nivîsîna helbestê ye û li bersiva vê pîrsê digere: ‘helbestvan çima xwestiya qelemê bine pêşberî xwe, pê re diaxive û derdê dilê xwe jê re vedibêje?’

Malik 18-24: Xîtab bi qelemê re. Di van malikan de palpişt, dost û heval qelem e. Helbestvan alîkariyê ji qelemê dixwaze.

Malik 25-118: Mijarên ku helbestvan xwestiya vehûne, ango beşa herî mezin di van malikan de rû daye.

Malik 119-124: Piştî vegotina derd û kulan, helbestvan dişa vedigere gel qelemê û bi wê jî deqedîne. Îhtimal e ku 124 malik jî remzek be, her wekî hêjmara pêxemberan ku ji 124 hezaran pêk tên.

Malikên pêşîn û paşîn en helbestê:

Hezar hemd û sena her weqt û her dem

Ji bona zatê Rabbê ‘erşê ‘ezem (1)

Bike izharî izz û ihtiramê

Bi weçek laiq û terzek mu‘ezzem (124)

4.2.5. Sedemê Nivîsîna Helbestê

Mebesta nivîsîna helbestê ji devê helbestvan, bi kurtasî ev e. Helbestvan hin tiştên ku bi devkî nayête gotin, xwestiya bi rêya helbestê ji dost û hevalên xwe re bibêje. Dixwaze ‘eczên xwe, melalên xwe, xem û derdên xwe bi rêya helbestê, bi alîkariya qelemê parve bike. Dibêje dilê min dixwaze hinek ji derdên xwe birêje. Ew miraz û daxwaz ji mêj ve hebûye, lê niha bûye qismet. Îro razên dilan bi kesî re nayête parvekirin. Loma divê ez xwe bavêjim bextê xameyê.¹² Pabendî û dilsozî li

12 9- Were ey qaşidê dost û hevalan
Bibêjim te hinek qewl û meqalan

vê dinê nemaye. Kesek tune ku meriv wî layiqî spartina razên xwe bibîne. Derdekî mezin e ku ji bo hemdeman taqet nemaye. Loma jî ji derdan dil demadem her difûre, birîna wî birînek dût û kûr e. Ji bo ku sêdaqet ji holê rabûye, helbestvan jî derd û kulan bi helbestê dide der.¹³

4.2.6. Cih, Erk û Bikaranîna Qelemê Di Helbestê de

Di Edebiyata Klasîk a Kurdî de tradîsyona axaftina bi qelemê re, di helbestê de, qelem vebêjer e, mutîê emrê helbestvan e, hevalê sohbeta wî ye, mehzena derd û kulan e û gelek caran jî ciyê barana xezeba helbestvan û amûra derdkêş e.

Herwekî ku me li jor jî destnîşan kiribû malikên ku bi qelemê re têkildar in; ji 18 heta 24an û ji 25an heta 118an in. Helbestvan peyva qelemê 2 caran û peyva xameyê jî carekê bi kar tîne. Lê piştî vê binavkirinê, bêtî ku peyva qelemê bîne ser ziman, bi qelemê re dipeyve.

Helbestvan ji xusse û derdan ilhah dike û hawar û gaziya xwe bi qelemê tîne. Alîkariyê jê dixwaze. Bi vî rengî têkiliyê bi xameyê re datîne. Û ji wê re dibêje: “Were pêş da ku ez derdan bibêjim tu jî birêjî ser kaxizê”. Lewra ji bilî te derdkêş û xemxwar tune. Tu dilefkar û wefadar î lewra.¹⁴ Ji bo aramiya agirê fîraqê, ji bo ku sar bibe agirê ku kezeba min disotîne, divê ez illet û xeman beyan kim û tu jî kerem ke gunehê xwe bi min bîne, bê ez di çî halî de me.¹⁵ Eger tu alîkariya min nekî û li

-
- 10- Beyan kim ez hinek ‘ecz û melalan
Gem û derdê di dil pir derd û matem
- 11- Dixwaze dil hinek derdan birêje
Hinek esrar û ehwalan bibêje
- 12- Murada wî eger çî ev ji mêje
Ji bo sirra dilan kes nîne mehrem
- 13- Di dinyayê nemaye qeş sêdaqet
Nehin qeş kes ji bo sirran liyaqet
- 14- Ji bo bêhemdeman qeş nîne taqet
Me’azellah ji ev derdê mu’ezzem
- 15- Çî derdek bê dewa û bê qerar e
Birîna dil birînan pir gedar e
- 16- Ji bo bê çareyan qeş nîne çare
Tune carek ji bo vî derdî merhem
- 17- Ji derdan dil demadem her difûre
Birîna wî birînek dût û kûr e
- 18- Tehemmul nakit û nabit şebûre
Meded ‘ey xameya hemraz û hemdem
- 19- Meded ke ey qelem dîsa were pêş
Birêjim ez li te derd û gem bi êş
- 20- Nehin kes geyrî te gemxwar û dilêş
Dil efkar û wefadarek mukerrem
- 21- Ji bo teskîna narê îftiraqê
Ji bo teshîla kerb û îhtiraqê

min nebî xwedî, ez dê serê te jêkim. Ango ez dê te bikujim.¹⁶ Di serê helbestê de qelem bi vî rengî xuya dibe. Piştî hingê mijarên sereke yên helbestê dest pê dikin. Piştî ku helbestvan hemû mijarên xwe li dû hev rêz dike û derdê dilê xwe hemû bi saya qelemê dirêje ser kaxizê wêca dubare li qelemê vedigere.

Ey qelem tu herwekî berî dîsa himmet bike, alîkariyê bide min. Weke ku gelek caran te ev şol kiribû. Vê helbesta min jî serkeftî bibe serî. Şefqetê li min bike di beyanê de xîreteke mezin bide min. Bo min ji bo helbestê bibe wesîleye baş. Lewra bi saya serê te dikarim teblîxê bikim û xwe bigihînim dost û hevalan.¹⁷ Ey qelem, tu selam û tehiyyatê bike, min pîroz bike. Hurmetê nîşanî min bide. Çawa ku li bejna te tê, çawa ku li erka te tê, wisa tevbigere, bi şêweyeke mezin karê xwe bike.¹⁸ Helbestvan bi van nesîhetên li qelemê gotina xwe bi dawî dike.

4.2.7. Taybetiya Helbestê Di Nava Qelemnameyên Kurdî de

Taybetiya herî mezin a vê helbestê ev e ku cara yekem em dibînin ku şairekî Kurd qelemnameyeke musteqîl dinivîse. Berî Hezroyî bi dehan helbestvanên klasîk di berhemên xwe de cih dane malikên bi vî rengî, lê qelemnameyên serbixwe heta niha nehatine peyda kirin. Di serê vê helbestê de, helbestvan bixwe helbesta xwe pê nase dike û dibêje “Haza Qesîdetu’l-Qelem –Ev helbest qelemîyye ye-”.

Girîngiyeke din a helbestê serkeftibûyina wê ya wêjeyî ye ku hem di hûnandina mijarê, hem di bikaranîna peyvan û lihevanîna wan, hem di ciwankariyê de û hem di kêşeya arûzê de şarezatiya helbestvan heye. Lewra baş diyar e ku helbestvan pisporê karê helbesta klasîk e. Gelek zimanan di helbestekê de bi hêsanî dikare bi kar bîne û ne cara yekê ye ku helbestê dinivîse. Hêvî heye ku ev helbest bibe destpêk ji bo peyda kirin û parvekirin û lêkolînkirina qelemnameyên Kurdî yên wenda.

22- Ji bo tehfîfê barî îştîyaqê

Beyan kim derd û kerb û ‘illet û ğem

23- Were guhde bi ‘unwana telettuf

Li halê min bike huzn û teessuf

16 24- Wegerne dê bikim ez bê teweqquf

Serê te şeq wekî dilhaz û deyxem

17 119- Kerem ke ey qelem himmet bike tu

Li ser vê nameê şiddet bike tu

120- Ji bo min carekê rehmî bike tu

Di îrsalê bike ‘ezmek muşemmem

121- Bike teblîgê exbarê hezînan

Şeda û gaziya van dilbirînan

122- Bi sûyê dost û eħbab û şerînan

Di teblîgê tu yî mîrek mu’ellim

18 123- Bike ‘erdê taħiyat û selamê

Bike tebrîk û ‘îd û îhtîşamê

124- Bike izhar izz û îhtiramê

Bi weçek laiq û terezek mu’ezzem

5. RÊBAZA AMADEKIRINA METNÊ HELBESTÊ

Di amadekirina metna vê helbestê de xalên jêrîn li ber çavan hatin girtin.

- Di vê helbestê de tenê destxetek/nusxeyek hate bikaranîn û destxeta resen nehate peydakirin. Destxeta ku em li ser şuxulîn a Mehmet Yalar e.¹⁹

- Li gorî alfabeya transkrîpsiyonê me metin latînzê kir. Li gorî alfabeya transkrîpsiyonê 10 tîp û apostrofeke li alfabeya Bedirxan hate zêdekirin. Ew jî ev in.

Alfabeya Transkrîpsiyonê

ث	â	
ح	ħ	Ĥ
ذ	z	Z
ص	ş	Ş
ض	ḍ, z̤	Z̤
ط	ṭ	Ṭ
ظ	ẓ	Ẓ
ع	‘	‘
ع	ğ	Ğ
ء	é	’

Apostrof`

- Ji bo peyvên zehmet û biyanî ferhengok li binê her rûpelê hate amadekirin.

- Metna berhemê li gorî kêşa erûzê hat xwendin. Destêwerdaneke zêde nehate kirin.

- Ji bo ku em zêde ji mijarê dûr nekevin û sînorê gotarekê derbas nekin, em neketin nav şîrove û wate û tehlîlên dirêj. Lewra helbet ev helbest dikare bibe tezeke masterê jî. Zêdetir me xwest ku em wê ji wendabûnê rizgar bikin û bigihînin ber destê xwendevan û lêkoleran.

- Hevokên bi Erebi îtalîk hatin nivîsîn û di jêrenotê de jî wergera wan a Kurmancî hat dayin.

Qesîdetu'l-Qelem

Mefa'îlun Mefa'îlun Fe'ûlun

Hezêcê Şeşpêngavî Mehẓûf

1- Hezar hemd û sena her weqt û her dem

Ji bona zatê Rabbê ‘erşê e’zê²⁰

¹⁹ Ez spasîyên xwe pêşkêşî mamoste Mehmet Yalar dikim.

²⁰ ‘Erşê ‘ezem: ‘Erşê herî mezin. Ezmanê bilind, bilindtir ji esmanan

- 2- Teĥiyyat û ŧelat û hem selaman
Li ser pêġemberan û ŧeĥbê hemdem²¹
- 3- Xuŧûŧen ŧedre dîwana risalet²²
ŧeh û ŧehbazê²³ meydana besalet²⁴
- 4- Meh û xurŧîde²⁵ eywana celalet²⁶
Ĥebîb²⁷ û seyyidê ewladê Adem²⁸
- 5- Li ser enŧar²⁹ û emhar³⁰ û wezîran
Li ser ezvac³¹ û ewlad û zehîran³²
- 6- Li mecmû'ê³³ kebîr³⁴ û hem ŧeġîran³⁵
Li cumle al û eŧĥabê mukerrem
- 7- Ĥeta bit kumbeda dewwar û xedra³⁶
Wekî xergeh³⁷ li ser vê ferŧê ġebra³⁸
- 8- Elemdarî³⁹ bide eĥbab û yara
Cemi' kit hicr⁴⁰ û weŧl⁴¹ û ŧahîyû ġem

21 **ŧeĥbê hemdem:** Hevalên ku di heman demê de jiyane. Hevalên Pêxember (s.x.l.)

22 **ŧedre dîwanê risalet:** Serê dîwana pêxemberiyê

23 **ŧeh û ŧehbaz:** ŧah û baz

24 **Besalet:** Cesaret

25 **Xurŧîd:** Roj

26 **Celalet:** Heybet, mezinahî

27 **Ĥebîb:** Xoŧewîst, xoŧdivî, yar

28 **Adem:** Însan, mirov

29 **Enŧar:** Alġîr, yarmetîdan

30 **Emhar:** Pirjimara mahir, ŧareza, jêhatî

31 **Ezvac:** Pirjimara zewce

32 **Zehîr:** Destegîr, piŧgîr, alîkar

33 **Mecmû'ê:** Hemû, ġiŧ

34 **Kebîr:** Mezin

35 **ŧeġîr:** Biçûk

36 **Kumbeda dewwar û xedra:** Kumbeda kesk û a ku dizivire

37 **Xergeh:** Ciyê jiyana kerê

38 **Ferŧê ġebra:** Zemîn

39 **Elemdarî:** Azarî, 'ezab

40 **Hicr:** Hicran, veqetîn, firqet

41 **Weŧl:** Gihan, ġihîjîn

- 9- Were ey qaşidê dost û hevalan
Bibêjim te hinek qewl û meqalan
- 10- Beyan kim ez hinek ‘ecz û melalan
Ġem û derdê di dil pir derd û matem
- 11- Dixwaze dil hinek derdan birêje
Hinek esrar û ehwalan bibêje
- 12- Murada wî eger çî ev ji mêje
Ji bo sirra dilan kes nîne meħrem
- 13- Di dinyayê nemaye qeṭ şedaqet
Nehin qeṭ kes ji bo sirran liyaqet
- 14- Ji bo bêhemdeman⁴² qeṭ nîne ṭaqet
Me’azellah ji ev derdê mu’ezzem
- 15- Çî derdek bê dewa û bê qerar e
Birîna dil birînan pir gedar e
- 16- Ji bo bê çareyan qeṭ nîne çare
Tune carek ji bo vî derdî merhem
- 17- Ji derdan dil demadem her difûre
Birîna wî birînek dûr û kûr e
- 18- Teħemmul nakit û nabit şebûre⁴³
Meded ‘ey xameya⁴⁴ hemraz⁴⁵ û hemdem
- 19- Meded ke ey qelem dîsa were pêş
Birêjim ez li te derd û gem bi êş

42 **Bêhemdeman:** Bê hevalekan

43 **Şebûr:** Sebirkêş

44 **Xame:** Qelem

45 **Hemraz:** Hemsir

- 20- Nehin kes geyrî te gemxwar û dilêş
Dil efkar û wefadarek mukerrem
- 21- Ji bo teskîna⁴⁶ narê îftiraqê⁴⁷
Ji bo teshîla⁴⁸ kerb û îhtiraqê⁴⁹
- 22- Ji bo tehfîfê barî îştîyaqê
Beyan kim derd û kerb û 'illet û gem
- 23- Were guh de bi 'unwana teletîf⁵⁰
Li hâlê min bike huzn û teessuf⁵¹
- 24- We ger ne dê bikim ez bê teweqquf⁵²
Serê te şeq wekî dilhaz û deyxem
- 25- Hebû bo min di 'alem da hevalem
Hebîb û dilrûba⁵³ û xweş-meqale⁵⁴
- 26- Şîrîn meh û şew nazik nîhalek⁵⁵
Hevalê şahîyû embazê⁵⁶ matem⁵⁷
- 27- Zêrîf û dilkuşa⁵⁸ û xweşneba⁵⁹ bû
Di milkê dil şehê mulkê seba bû
- 28- Dil û canim bi wê ra her teba⁶⁰ bû
Di her cî û mekan û weqt û her dem

46 **Teskîn:** Aşt, amoş, hedûr

47 **Narê îftiraqê:** Agirê firaqê, agirê veqetînê

48 **Teshîl:** Hêsandin, hêsankirin

49 **Îhtiraq:** Şewitîn

50 **Teletîf:** Lutifkarî

51 **Teessuf:** Biberketin, heyf, esef

52 **Be teweqquf:** Bê sekn, bê rawestan

53 **Dilrûba:** Dilaram

54 **Xweş-meqal:** Xweşgo

55 **Nîhal:** Yar, hebîb

56 **Embaz:** Heval

57 **Matem:** Şîn

58 **Dilkuşa:** Dilfireh

59 **Xweşneba:** Dengxweş

60 **Teba:** Baş, munasîb, guncaw

- 29- Eger rencûrî⁶¹ bûma ew şîfa bû
Eger mehcûrî⁶² bûma ew liqa⁶³ bû
- 30- Eger ğemdîde⁶⁴ bûma ew şefa bû
Şeva min her bi wê roj bû demadem⁶⁵
- 31- Li şaxa dil çivîkê derd û alam⁶⁶
Çi weqta daniya wan subh⁶⁷ û ya şam⁶⁸
- 32- Bi hesabî⁶⁹ wîsala xwe dil aram
Dikir def'a çivîk derd û hem û ğem
- 33- Şeva ji bo⁷⁰ roj bû ew
Bi roj nûrek li fewqê nûrî bû ew
- 34- Li dil wek Mûsayê ser Tûrî bû ew
Ji dil xalî⁷¹ nebû yek weqt û yek dem
- 35- Ez û wê em du cism û rûhekî bûn
Ez û wê hemçû mah û yewhekî⁷² bûn
- 36- Ez û wê geştî hem Nûhekî bûn
Li tofana ğeman wek behrê qulzem⁷³
- 37- Di sehnê xane û hem baħû⁷⁴ eywan
Di qesr û mehfel⁷⁵ û hem sedrê dîwan

61 **Rencûr:** Teb, mandî, rencdan

62 **Mehcûr:** Firqetan, veqetan

63 **Liqa:** Gihan, gihîjîn, gihîştin

64 **Ġemdîde:** Xemkêş

65 **Demadem:** Dem bi dem

66 **Alam:** Pirjimara derd û kul

67 **Subh:** Danê sibehe

68 **Şam:** Êvar

69 **Hesbak:** Hesabkirin, hesabandin

70 Mehmet Yalar ciyê vê bejeyê vala hiştîye. Diyar e ku ji orijînalê wê nehatiye xwendin.

71 **Xalî:** Vala

72 **Yewhek:** Şoqa hêvê

73 **Behrê qulzem:** Behra sor.

74 **Baħû:** Hewşa malê

75 **Mehfel:** Ciyê rûniştinê

- 38- Di bağ û bağçe û sehra û meydan
Di geştê gulşenan du meğzê badem⁷⁶
- 39- Felek nageh⁷⁷ bi ser bağê wisalê
Reşand bayê gem û derd û xeyalê
- 40- Ji min dûr kir ewê nazik nihalê
Kire dil derdekî bê kêf û bê kem⁷⁸
- 41- Bi hicrana ewê dil mubtela⁷⁹ kir
Bi bu'da⁸⁰ wê li min cewr û cefa kir
- 42- Li min cewr û cefake bê xefa⁸¹ kir
Pê dil kir hezaran qeyd û edhem⁸²
- 43- Muqeyyed⁸³ kir bi qeyda firqeta⁸⁴ wê
Mu'ezzeb⁸⁵ kir bi dağa hesreta wê
- 44- Dişojim ez ji şewqa weşlata wê
Niharê ebyeđ⁸⁶ û hem leylê ezlem⁸⁷
- 45- Belê şev tarî yû roja me jî tar⁸⁸
Ji derd û firqet û hicranê dildar

76 **Meğzê badem:**

77 **Nageh:** Ji nişkê ve

78 **Bê kem:** Bê jimar

79 **Mibtela:** Gıriftar

80 **Bu'd:** Dûrahî

81 **Bê xefa:** Aşkere, aşîkar

82 **Qeyd û edhem:**

83 **Muqeyyed:** Pêvebest, pêvgerêdayî

84 **Firqet:** Cudahî. Cudabûn ji yarê

85 **Mu'ezzeb:** 'Ezabdayîn

86 **Niharê ebyeđ:** Rojê spî/rewşen

87 **Leylê ezlem:** Şeva herî tarî

88 **Tar:** Tarî

- 46- Me'azallah⁸⁹ ji ev eḫwal⁹⁰ û eṭwar⁹¹
Tereḫḫum⁹² ya Resûlallah tereḫḫum
- 47- Nîhala baḡê dil têkda ziwa bûn
Kulîlk û çîçekê wan tev xera bûn
- 48- Şefa û zewq û şahî jê cuda bûn
Nema min mûyekî bê derd û bê gem
- 49- Çisan⁹³ bistanê⁹⁴ qelban xoş dibîtin
Gul û nesrîn û sosin geş dibîtin
- 50- Tifalê sunbilan bê hiş dibîtin
Eger lê rabbitin bayê gem û hem⁹⁵
- 51- Ji bil pejmurdegî⁹⁶ axir çî çare
Heye çare ji bo mehcûrê⁹⁷ yar e
- 52- Fîraqa dilberan teşbîhê nar e
Çi nar e 'eynî wek narê cehennem
- 53- Qesem billah eger tîra firaqê
Hewayaya weşlet û hem îştîyaqê
- 54- Li dil da daḡ û derdê îftiraqê
Dikit yekser eşemm⁹⁸ û lal û ebkem⁹⁹

89 **Me'azallah:** Xwedê muhafeze bike.

90 **Eḫwal:** Pirjimara hal

91 **Eṭwar:** Pirjimara tevger, hereket, kirin

92 **Tereḫḫum:** Rehim pê kirin

93 **Çisan:** Çawa

94 **Bistan:** Bîstan

95 **Hem:** Xem, kul, derd

96 **Pejmurde:** Çilmisîn, pelisîn, miçiqîn

97 **Mehcûr:** Koçkirin, mişextî

98 **Eşemm:** Kerr

99 **Ebkem:** Lal

- 55- Çi gëddar e çi dijwar e çi hîr¹⁰⁰ e
Li meydanê çi rimbaz¹⁰¹ e çi şêr e
- 56- Diket bin destî meglûb û esîr e
Hezar Isfendiyar¹⁰² û Zal û Rustem¹⁰³
- 57- Ji derdê firqetê sed ah sed ah
Şev û roj û mesa¹⁰⁴ û hem sehergah
- 58- Ji ahînan tijî bû mahî¹⁰⁵ ta mah¹⁰⁶
Şedayê gulgulan dagirtî ‘alem
- 59- Felek karê wê her daim wiha ye
Li mehcûran xuşuşa¹⁰⁷ bê wefa ye
- 60- ‘Ezab û şiddet û cewr û cefa ye
Tijî zehr e şebîhê marê erqem
- 61- Eger dağek di qelbek ew bibîne
Hezaran dağû derdê di jî tîne
- 62- Ne rehîm e we ne însaf e ne dîn e
Cefakarî ji bo wê ra musellem
- 63- Di zahir rehîmekî ger jê xuya bit
Telleţufkî ji halê wê nemabit
- 64- Mebe megrûr filhalî dê cuda bit
Dibe eslan¹⁰⁸ wefayê nîne muhkem¹⁰⁹

100 **Hîr:** Sosret, ‘ecêb

101 **Rimbaz:** Kesê ku tîr davêje

102 **Isfendiyar:** Padişahêkî qedîm ê Îranî.

103 **Zal û Rustem:** Ristemê Zal. Zal bavê Rustem e

104 **Mesa:** Êvar

105 **Mahî:** Masî

106 **Ta mah:** Heta heyvê

107 **Xuşuşa:** Bi taybet

108 **Eslan:** Şêr

109 **Muhkem:** Saxlem

- 65- Felek ji ğeyr ez î n xwod nîst e karî
Ke yarê re cuda sazed zî yarî¹¹⁰
- 66- Nemî şayed be cuz î n kar û barî¹¹¹
Koned¹¹² gazî bêyî ferzend¹¹³ û adem
- 67- Tebeâaum¹¹⁴ ger bikit bê şibhe kîn e
Telettuuf¹¹⁵ ger bikit bê şubhe şîn e
- 68- Evîna wê belê derd û birîn e
Bi herkes ra çi Kurd û Tirk û Deylem¹¹⁶
- 69- Hezar cewr û cefa û êş û derdan
Dide herdem dike mecrûh¹¹⁷ û giryan
- 70- Seraser wê dike teşbîhê biryan
Eger carek bike dilşad û xurrem¹¹⁸
- 71- Tu nabînî bihara van nîhalan
Dixemlîne wekî sahibcemalan
- 72- Di payîzê bi bakî van delalan
Dikit pejmurde dîsa ‘aqîbet hem
- 73- Wişala me eger çi kir muyesser
Zemanek ew ji bona me bû rehber

110 Felek ji ğeyr ez î n xwod nîne karî
Ke yarê re cuda sazed ji yarî

111 Nemî şayed be cuz î n kar û barî

112 **Koned:** Dike

113 **Ferzend:** Xort

114 **Tebeâaum:** Bişir, bişirîn

115 **Telettuuf:** Qenci, xweşxwazî, lutif

116 **Deylem:** Navê miletekî Îranî ye.

117 **Mecrûh:** Birîndar

118 **Xurrem:** Bextfiyar, bextewar, dilşad, kamiran

- 74- Mufferreh¹¹⁹ bû dil û bextê me yawer
Kete destê Suleyman¹²⁰ text û xatem
- 75- Ji dil çû êş û derd û kêf û şahî
Tijî bûn ew ji mahê¹²¹ ta bi mahî
- 76- Bi kêf û şahî em bûn mubahî
Li ser rûyê gulan barî çû şebnem
- 77- Bi meqşûda dilê eħbab û yaran
Ger ğema van bed endîşe û nêyaran
- 78- Bi hevra me gelek geşt û guzaran
Dikir bê derd û renc û bê ğem û hem¹²²
- 79- Li textê şahîyê xoş şahî bûn em
Li asîmanê şefa xweş mah bûn em
- 80- Di geşt û gulşenan hemrah bûn em
Şebîhê¹²³ firqedeynan¹²⁴ em duhemdem
- 81- Ji dil derhatî ew xarê firaqê
Nema qet âiqleta¹²⁵ barê firaqê
- 82- Cuda bû dehşeta¹²⁶ marê firaqê
Şebîhê marê bîrê marê erqem¹²⁷
- 83- Şev û roj û mesa halê me ev bû
Yeqîn halê meh û salê me ev bû

119 **Mufferreh:** Refah, aramî

120 **Suleyman:** Navê pêxemberekî ye

121 **Mah:** Hêv

122 **Ğem û hem:** Kul û derd

123 **Şebîhê:** Weke

124 **Firqedeyn:** Şev û roj

125 **âiqlet:** Giran

126 **Dehşet:** Erjeng, saw, xof

127 **Marê erqem:** Marê belek

- 84- Belê newroz û sersala me ev bû
Seraser lezzet û şahî demadem
- 85- Nehara weşletê¹²⁸ nageh¹²⁹ şefeq da
Bihara weşletê xweş xweş wereq da
- 86- Li mêrg û rewdeyan nûrîn teteq da¹³⁰
Cuda bû zulmeta deycûr¹³¹ û muzlem¹³²
- 87- Li mêrgan reyyînîn¹³³ nesrîn û sunbul
Binefş û sosin û gulçîçek û gul
- 88- Çû dilha¹³⁴ ez nîgahî qutbê kamil
Me burca heqîqetê pîrê ‘e’zem
- 89- Belê xurşîdê tabanê heqîqet
Gul û gulzara bostanê terîqet
- 90- Me şem’¹³⁵ we şebistanê¹³⁶ şerî’et
Îmamê ehlê dîn ustad û efxem¹³⁷
- 91- Ji her darek şedaya zikrê Ellah
Dihat û jê dihat banga enellah¹³⁸
- 92- Welê Mûsebnû ‘îmran¹³⁹ kakû nagah¹⁴⁰
Bibêje dengê vî zikrê mu’ezzem

128 **Nehara weşletê:** Roja bi wê gihîştinê

129 **Nageh:** Ji nişka ve

130 **Teteq da:** Rewnaqî da, bîriqî

131 **Deycûr:** Tarîfî

132 **Muzlem:** Tarî

133 **Reyyînîn:** Bûye behîşt

134 **Dilha:** Pirjimara dil

135 **Şem’:** Çira

136 **Şebistan:** Çiraya şevan

137 **Efxem:** Gelek birêz

138 **Banga enellah:** Dengê ku dibêje Xweda ez im

139 **Mûsebnû ‘îmran:** Musayê kurê Îmran

140 **Kakû nagah:** Ji nişka ve, ka ku were

- 93- Ji ‘eqsa weşleta me cumle¹⁴¹ eşcar¹⁴²
Hemî têk hamil¹⁴³ we bilcumle bardar
- 94- Yeka yek wan didan enwa’ê esmar¹⁴⁴
Miâala eñnef¹⁴⁵ û teşbîhê hatem¹⁴⁶
- 95- Bi dara hermiyan ve bûn muheqqeq
Ji hingiv sed hezar gewrî¹⁴⁷ mu’elleq¹⁴⁸
- 96- Eger bawer nemîdarî muşeddeq¹⁴⁹
Tefeđđul¹⁵⁰ û tekerrum¹⁵¹ û tene’um¹⁵²
- 97- Li ber van mîweyî xub kesk û rengîn
Hezar etfal û ‘enqûdê¹⁵³ di sîmîn¹⁵⁴
- 98- Dikir wan imtişaşê¹⁵⁵ şîrê şêrîn
Sifet ‘Îsa li ber pustanê¹⁵⁶ Meryem
- 99- Bêyî tiffan baxê bostanê incîr
Tijî ez şehdê nab¹⁵⁷ û şekker û şîr

141 **Cumle:** Hemû

142 **Eşcar:** Pirjimara dar

143 **Ĥamil:** Hilgir

144 **Enva’ê esmar:** Cûreyên fêkiyan

145 **Eñnef:** Gelek paqij û rewan

146 **Ĥatem:** Hatemê Tayî. Kesekî bi camêriya xwe meşhûrbûyî ye.

147 **Gewrî:** Ceseda hirmiyê

148 **Mu’elleq:** Daleqandî

149 **Muşeddeq:** Tesdîqa tişteki hatîye kirin

150 **Tefeđđul:** Qencîkirin

151 **Tekerrum:** Îkramkirin

152 **Tene’um:** Bi ni’metkirin

153 **‘Enqûd:** Goşî

154 **Sîmîn:** Qelew

155 **Îmtişaşê:** Mijandin

156 **Pustan:** Pêşîr

157 **Şehdê Nab:** Hunguvê şêrîn

- 100- Hinek şefra¹⁵⁸ hinek sewda¹⁵⁹ wekî qîr
 Hinek hemra¹⁶⁰ şebîhê rengê ‘endem¹⁶¹
- 101- Hinan wek rûyê xûban¹⁶² ergûwanî¹⁶³
 Hinek wek rûyê dewran ze’feranî¹⁶⁴
- 102- Ji bo eħbabêra xweş ermeğanî¹⁶⁵
 Ferehefzayê¹⁶⁶ dilhayê muheyem¹⁶⁷
- 103- Xulaşê ‘eyd û hem sersal û newroz
 Diçû bê şubhe ey dildar û dilsûz
- 104- Di mizgîna ewê weqta dilefrûz¹⁶⁸
 Ewê weqta şerîf û hem mufexxem¹⁶⁹
- 105- Li tebqa ‘unsûrê bed esil menhûs¹⁷⁰
 Evê Zala felek teşbîhê kabûs
- 106- Gerand dîsa me wî mehrûm û meyûs¹⁷¹
 Tijî dil ez şedîd û xwûnî hemdem
- 107- Bi dağa firqetê min muhtela kir
 Bi narê ħirqetê¹⁷² min xwey cefa kir
- 108- Ji min şem’ û cemala min cuda kir
 Di dil danî hezar dağ û gem û hem

158 **Şefra:** Zer

159 **Sewda:** Reş

160 **Hemra:** Sor

161 **‘Endem:** Boyaxa sor

162 **Xûban:** Pirjimara baş

163 **Ergûwan:** Rengek e

164 **Ze’feranî:** Bêhneke xweş e

165 **Ermeğan:** Padaşî

166 **Ferehefza:** Belavkirina dilxwoşiyî

167 **Muheyem:** Dilê pir bixem

168 **Dilefrûz:** Dilbera ku dilan ronî dîke

169 **Mufexxem:** Mezin, nepixandî

170 **Menhûs:** Çarereş, bêbext

171 **Meyûs:** Bêhevî

172 **Ĥirqet:** Şewitîn

- 109- Li min huzn û teħessur¹⁷³ bûne qatqat
Di meydana teħeyyur¹⁷⁴ mame ez mat
- 110- Şeh û ferzîn¹⁷⁵ fikra min kiş û mat
Eşem¹⁷⁶ û exres¹⁷⁷ û ‘e’ma¹⁷⁸ û ebkem¹⁷⁹
- 111- Dibêjin go biya ew rojê ‘eydan
Li min renc û gem û derd û ‘eydan
- 112- Çi rojê zor û eyyamê¹⁸⁰ şedîd in
Ji bo curħan nehin derman û merhem
- 113- Diket herkes digel dost û hevalan
Xitab û hem xeberdan û meqalan
- 114- Welakin ez dikim fikr û xeyalan
Di her hîn û di her weqt û di her dem
- 115- Li ba hev rûdinin şadan û xendan¹⁸¹
Şefabexş û fereħbexş¹⁸²ê dil û can
- 116- Bi vê qelbê hezîn û zar û giryan
Dikim her dem girîn û şîn û matem
- 117- Ev e ħalê dilê min mah û salan
Di kerb û derd û hem fikr û xeyalan

173 **Teħessur:** Hesret

174 **Teħeyyur:** ‘Ecêbmayî

175 **Şeh û ferzîn:** Şah û wezîr. Du kevirên listika setrencê ne.

176 **Eşem:** Kerr

177 **Exres:** Lal

178 **‘E’ma:** Kor

179 **Ebkem:** Lal

180 **Eyyam:** Pirjimara roj, rojan

181 **Şadan û xandan:** Şadî û kenîn

182 **Fereħ bexş:** Şadî

- 118- Ji şewqa qameta ebrû hîlalan¹⁸³
Ji bona hin elmedarî musellem¹⁸⁴
- 119- Kerem ke ey qelem himmet¹⁸⁵ bike tu
Li ser vê nameê şiddet bike tu
- 120- Ji bo min carekê reḥmet bike tu
Di îrsalê bike¹⁸⁶ ‘ezmek muşemmem¹⁸⁷
- 121- Bike teblîgê exbarê hezînan
Şeda û gaziya van dilbirînan
- 122- Bi sûyê dost û eḥbab û şêrînan
Di teblîgê tû yî mîrek mu’ellim
- 123- Bike ‘erdê teḥiyat û selamê
Bike tebrîk û ‘îd û îḥtîşamê
- 124- Bike izhar¹⁸⁸ izz û îḥtîramê¹⁸⁹
Bi wehek laiq û ṭerzek mu’ezzem

6. ENCAM

- Di vê helbesta ku qelemla ye de jî hate dîtin ku, helbestvanên klasîk jî ciwankariya teşxîsê sûdê werdigirin û kirasê kesandinê li qelemê dîkin. Her wekî ku qelem şexsek e di xiyala wan de. Bi vî awayî tîkiliyeke xurt digel qelemê çêdibe û helbestvan bi hêsanî bi wê re şor dîkin, qêrîn dîkin, şer dîkin an dibe destbîrak. Ji ber ku qelem amûreke tîk û stêl e, helbestvan dixwaze her bi wî re tiştên baş û durist binivîse û di vê rêyê de qelem alîkariya wî bike.

- *Qelem, kaxez û hibr, sê nîşaneyên bîngêhîn ên mîletên çandxurt û huner-dewlemend in. Ev her sê hêmanên girîng jî bo jiyana neteweyan a çandî taybetiyên xwe yê xweser hene. Helbestvanên klasîk, jî ber pesinandina qelemê di Qurana*

183 **Ebrû hîlal:** Birûyên weke hîlalê

184 **Musellem:** Tiştê ku nayête înkarkirin

185 **Himmet:** ‘Ezm, karîn, xîret

186 **Îrsal bike:** Bişîne

187 **‘Ezmeke muşemmem:** Ezmeke ji dil

188 **Izhar:** Nîşandan

189 **Izz û îḥtîram:** Rêz û hurmet

pîroz û di hedîsên cenabê Pêxember de, ev hêman kişandine berhemên xwe û her wiha berhemên xwe jî bi vê bîr û baweriyê nivîsandine. Loma hem nivîsîn û hem jî di nivîsê de hêmana qelemê bixwe, gelek caran bûye amûreke berhemên nivîskî. Aqtepî jî yek ji wan şairên Kurmanc e ku di Rewdun-Ne'îma xwe de ev motif di nehweê malikan de derbiriye û rêyeke mezin li ber qelema xwe vekiriyê. Qelem di destê Aqtepî de, hunerên edebî li hev rêz kirine, mecaz ketine nava malikan û gotin qewitir bûye.

- Di Edebiyata Klasîk a Kurdî de di helbestê de tradîsyona axaftina bi qelemê, bi Ehmedê Xanî dest pê dike. Helbestvanên piştî Xanî di bin bandora wî de mane û hema hema tişteki nû, zêde yan teze li vê guftugo û erkê zêde nekirine. Hezroyî jî yek ji wan helbestvanan e ku ketiye bin bandora Xanî û her wekî wî qelem ji xwe re kiriyê amûreke ragihandinê, suhbetê û nivîsandina helbestê. Belkî ev xal kêmasiya şairên Kurd ên klasîk e ku di qelemnameyê de gavên mezintir ji yên berî xwe neavêtine.

- Ev helbest weke yekem qelemnameya Kurdî ya serbixwe ye. Lewra heta niha di tu diyalektên Kurdî de helbesteke bi vî rengî nehatiye dîtin.

- Helbest ji hêla malikan ve jî dirêj e. 124 malik ji bo helbesteke dirêj têr e û kafi ye.

- Qelemê tameke cuda û şewazeke balkêş daye helbestê.

- Guftûgoyên bi qelemê hem bêhnvedanek li ber helbestvan vekiriyê û bi vê nefeswergirtinê helbestvan daxwaza dilê xwe dirêjtir û rehetir anîye ziman.

- Di helbestê de helbet gelek unsûrên edebî yên din jî hene. Bi vî awayî nîgaşa qelemê di helbestê de germiyeke xwendin û nivîsandinê dide xwîner. Lewra di dewra kompîtur û tablet û telefonên mobîl de zarok, gelekî ji kaxez û qelemê bi dûr ketine. Xwendevanê qelemnameyê bi vî awayî dê hişyariyekê di vî warî de bi dest bixe.

- Di deqên wêjeyî de hêmanên weke qelemê her wiha rewşa civakê ya dema helbestvan jî derdixe ber çavan ku ji vî aliyê ve ev deq weke belgeyeke dîrokî jî dikare were hesabandin. Her wiha uslûba helbestê û rewabêjiya wê jî asta hunera edebî ya Kurdî ya wê serdemê nîşan dide ku ev helbest jî yek ji helbestên bi vî rengî ye.

PÊVEK

Rûpelê pêşîn ê helbestê

عدد أبيات هذه القصيدة التي نظمها الأستاذ الأعظم
الحاج عبدالفتاح فتحي الحضورنا مائة وأربعة
وعشرون بيتاً

ثبونا من ألمه	ز شوقاً ممتاً برو هلا لان	١١٨
لكر في نامة	كرم كه أي قلم همة بکه نو	١١٩
د ارسا بکه عزمک مصمم	شربون جارکے رحمة بکه نو	١٢٠
صدور کا زبا فان دل برینک	بکه تبلیغ اخبار حزینان	١٢١
د تبلیغ نوی میرک معلم	بسوی دوست و احباب شینک	١٢٢
بکه تبریک عید و احتشامی	بکه عرض تحیات و سلامی	١٢٣
	بکه اظهار عز و احترامی	١٢٤
	بوجهک لائق و طرز ان معظم	

Rûpelê pašîn ê helbestê

7. ÇAVKANÎ

- Acar, H. (2005). “Seydayê Hecî Ebdulfettahê Hezroyî u Dîwana Wî ya Kurdî”, Kovara Nûbihar, C. 10, h. 96, Stenbol.
- Ahmet Yalar ile Röpörtaj. (2011). e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 h. VI, Diyarbakır.
- Derman, M. U. (2001). “Kalem”, *DİA*, XXIV, İstanbul.
- Develioğlu, F. (1986). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ehmedê Xasî. (1985). “Nimûney Edebiyatê Dimilkîyê Klasik û Dinî- Mewlidê Nebî-” (Amd. Malmisanij), Kovara Hêvî, h.4, Paris.
- Ergin, M.C. (2006). “Seydayê Hezroyî Hacı Abdulfettah Yazıcı”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VIII, h.1, Diyarbakır.
- Feqiyê Teyran. (2014). *Dîwan* (Werger û Şîkar: Kadri Yıldırım), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mela ‘Ebdulfettah Hezroyî. (2012). *Dîwana Fethî* (Berhevkerin: Tehsîn İbrahim Doskî), Stenbol: Weşanxaneyê Nûbihar.
- Mela Huseynê Bateyî. (2015). *Mewlûda Nebî* (amd. M. Xalid Sadîni), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Melayê Cizîri. (2012), *Diwan*, (amd. Emîn Narozi), Stenbol: Weşanxaneyê Avesta.
- Sungurhan, A. (2001). “Nâbî ve Sâbit Divanlarında Kalem”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/17, Ankara.
- Sehrabi Nejad, E. H.; Yusuf, R. (2012). “Tewilî Ez Mefhûmê Qelem Der Mesnewî –Tehrîmet’u-l Qelem-”, Costarehayî Edebî Mecellei ‘İlmî, h. 172, Tehran.
- Şêx Fethullahê Werqanîsî. (2007). *el-Hemâil fî Ş-Şemâil* (*Hunera Rewîştê*), (Wergera ji Tipên Erebi, Zeynelabidin Zinar), Stenbol: Weşanxaneyê Doz.
- Şivan, İ. E. (2010). *Ferhengî sofiyaneyî dîwanî Cizîri û Melîwî*, Hewlêr: Weşanên Aras.
- Temo, S. (2008). (Pêşgotin) *Hemû Berhem, Ehmedê Xanî*, (Latinîze, M. Burhanê Şemrexî, edt: Kawa Nemir), Amed: Weşanxaneyê Lis.
- Uludağ, S. (1977). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Yalar, M. (2012). (Pêşgotin) *Dîwana Fethî*, (Brhv: Tehsîn İbrahim Doskî,) “Kurtejinênîgariyê Abdulfettah Yazıcı”, Stenbol: Weşanên Nûbihar.
- (2012). “Hazro’lu Abdulfettah Yazıcı ve Şairliğı”, Uluslararası Silvan Sempozyumu, Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları.

ÇAVKANIYÊN ÎNTERNETÎ

<http://www.rojevaKurd.com/jiyan-u-berhemen-heci-fetah-hezroyi-2> (19.12.2016)

<https://zimannas.wordpress.com/2015/08/17/melaye-huseyne-bate-mewluda-pexemberi/> 20.08.2015.